

V. KAJKAVSKO-ŠTOKAVSKA DVOJEZIČNOST U NASTAVI NJEMAČKOG JEZIKA

1. Uvodna pripomena

Okolnosti u kojima se odvija nastava stranog jezika u obrtničkoj školi, kao što su niska satnica (jedan do dva sata tjedno), nesklad između programskih i udžbeničkih sadržaja te predznanja učenika, frustriraju i učenike i nastavnika. Odbacujući iluziju o mogućnosti postizanja visoke jezične kompetencije u takvim uvjetima,⁶⁰ nastavniku se otvara slobodan prostor za općenitiji pristup jezičnoj stvarnosti kojoj je učenik izložen.

Polazeći od tih činjenica, u đurđevačkoj se Obrtničkoj školi na satovima njemačkog jezika pokušava osvijestiti i primijeniti učenikova kajkavsko-štokavska dvojezičnost.⁶¹ U nastavi se tako upotrebljavaju tri

⁶⁰ Nastavno je iskustvo pokazalo da je podučavanje stranoga jezika kao jezika struke vrlo problematično jer učenik obično ne posjeduje dovoljno opće predznanje toga stranog jezika. Ovo se zapažanje podudara s rezultatima lingvističke analize stručnih tekstova na stranom jeziku i njihovim glotodidaktičkim implikacijama. Tako u članku »Treba li jezik struke posebno podučavati? (s osobitim osvrtom na njemački jezik)« Stanko Žepić (1979) kaže sljedeće: »Ne smije se zaboraviti činjenica da se jezik struke prezentira kao pisani jezik, a taj jezik vrlo odudara od govornog i govorenog jezika kojim se služimo u realnim životnim situacijama i koji bi, po pravilu trebalo da bude i jezik koji se uči kao strani jezik. To je još jedan argument protiv poučavanja stranog jezika ako je cilj učenja aktivno svladavanje stranog jezika...«

⁶¹ Ovaj tekst napisan je 1992. godine kada je sročitelj radio kao nastavnik njemačkoga jezika u Obrtničkoj školi u Đurđevcu.

jezična sustava: kajkavska i standardna varijanta hrvatskoga te njemački jezik. Zastupljenost tih triju jezičnih kôdova služi u užem smislu usvajanju jezičnih i jezikoslovnih sadržaja, no u istoj joj je mah zadaća podučiti učenika razumijevanju uporabnih područja nabrojanih jezika.

2. Glotodidaktičke pretpostavke

2.1. Materinski jezik u nastavi stranoga jezika

Povijest podučavanja stranoga jezika zapravo je povijest stavova o ulozi materinskog jezika u nastavi stranoga jezika. A ti su se stavovi kretali uglavnom između dviju krajnosti: ili se materinskim jezikom pretjerano koristilo na štetu stranoga (kao u prijevodnoj metodi), ili je pak bio potpuno protjeran iz nastave kao nešto što bi se moglo negativno odraziti na stjecanje novih jezičnih navika (što je bio slučaj sa strukturalnim pristupom zasnovanim na biheviorizmu).

Suvremena teorija nastave stranih jezika zalaže se za zlatnu sredinu – ulogu materinskog jezika ne treba ni prenamaglašavati ni podcjenjivati. Takvo se shvaćanje temelji na pretpostavci da je i učenje stranoga jezika prije svega *učenje*, dakle usvajanje novih obavijesti i pokušaj njihove uporabe. Učenicova pak svijest nije *tabula rasa*, nego se u njoj već nalazi određena zaliha specifično ustrojenih jezičnih obavijesti koje čine učenicovu jezičnu sposobnost u materinskom jeziku. »Nastava stranih jezika nijednim svojim postupkom to znanje ne može izbrisati iz svijesti učenika, pa prema tome ne može spriječiti da to znanje donekle utječe na svladavanje stranog jezika. Imajući tu činjenicu na umu, trebalo bi da nastava stranog jezika bude tako organizirana da se znanje materinskog jezika maksimalno iskoristi kao osnova na kojoj će se graditi znanje stranog jezika« (Petrović 1988: 100–101).

2.2. Bilingvizam u nastavi stranoga jezika

U slučaju da je učenik koji počinje učiti strani jezik bilingvalan, u nastavi stranoga jezika treba voditi računa o tome da se tematizira znanje oba jezika kojima je učenik vičan. Sve što je rečeno o ulozi materinskog

jezika u nastavi stranoga, vrijedit će i ovdje, s time što se osim materinskom, kao prvom jeziku, određena pozornost poklanja i drugom jeziku. Parafrazirajući misao Elvire Petrović navedenu u prethodnom odlomku, možemo ustvrditi da bi nastavu stranoga jezika trebalo ustrojiti tako da se u bilingvalnih govornika znanje prvoga i drugoga jezika »maksimalno iskoristi kao osnova na kojoj će graditi znanje stranog jezika« (isto, 101).

3. Kajkavsko-štokavska dvojezičnost učenika Obrtničke škole u Đurđevcu

Većini učenika đurđevečke Obrtničke škole materinski je jezik kajkavska varijanta hrvatskoga. No kako su ti učenici od najranijeg djetinjstva izloženi utjecaju radija i televizije, a zatim i škole, kod njih se uz već postojeću sposobnost u kajkavskome razvijalo i znanje standarda kao kôda različita od materinskog. Za te je učenike kajkavska varijanta hrvatskoga prvi jezik, a hrvatski standard štokavske osnove drugi jezik.

U okviru nastave stranog jezika tristotinjak učenika elektrotehničkoga, drvoprerađivačkoga, frizerskoga i metalskoga smjera uči njemački kao obavezni školski predmet. U školskoj godini 1991./92. njemački se jezik u metalskom i prometnom smjeru poučavao kao jezik struke.

4. Prvi, drugi i strani jezik

4.1. Prvi jezik: kajkavska varijanta hrvatskoga⁶²

U našem tekstu pojam *prvi jezik* označava neki mjesni govor kajkavske Podravine koji je u svezi s podrijetlom učenika. To su u prvom

⁶² Kajkavska inačica hrvatskoga jezika ograničena je danas na privatnu upotrebu kao što je tome tako i s čakavskim. Sredinom devetnaestog stoljeća kajkavsko je narječje doživjelo sudbinu žrtvenoga janjeta na račun utopije o južnoslavenskom jezično-političkom jedinstvu. Protjerano iz javnoga života, ovo je narječje nastavilo živjeti među pukom Gorskoga kotara, Međimurja, Moslavine, Podravine, Prigorja, Turopolja, Hrvatskog zagorja... Iz ideoloških razloga književno-kulturna baština na ovom narječju u

redu govori Đurđevca, Virja, Kalinovca, Ferdinandovca, Novigrada Podravskog, Kloštra Podravskog itd. U komunikacijskom su smislu razlike među ovim govorima neznatne tako da govornik jednog od tih mjesnih govora neće imati većih teškoća u sporazumijevanju s govornikom nekoga drugoga govora. Te su razlike uglavnom fonološke naravi i kao takve autoreferencijalne, što će reći da kôd njima sâm sebe identificira.

Kajkavski kao poticaj u nastavi stranoga jezika

Već sama činjenica što se kajkavska riječ uopće čuje u ustanovi koja je pod jezičnim monopolom standarda štokavske osnovice može pomoći u smanjivanju ustaljene distance između učenika i nastavnika. U učeničkim očima nastavnik je i nadalje predstavnik javne ustanove, no ovaj put ustanove koja prihvaća i ne potiskuje učenikov prvi jezik.

U odlomku o ulozi učeničke bilingvalnosti u nastavi stranoga jezika već smo pokazali da je kod učenika koji vladaju dvama jezičnim kôdovima pedagoški neopravdano koristiti se samo jednim od njih. Takvom isključivošću nastavnik bi zanemario drugi poznati kôd i unaprijed se odrekao jednoga vjerodostojnoga propedeutičkoga izvora.

4.2. Drugi jezik: standardna varijanta hrvatskoga

Pod *drugim jezikom* podrazumijevat ćemo onu varijantu hrvatskoga jezika koja je u javnoj uporabi u Republici Hrvatskoj. Ovladavanje ovim kôdom preduvjetom je društvene uklopljenosti na razini višoj od lokalne.

4.3. Strani jezik: njemački jezik

U ovom se radu izraz *strani jezik* odnosi na varijantu njemačkoga jezika koju Nijemci zovu *Hochsprache*, a koja je u javnoj upotrebi u zemljama njemačkoga jezičnoga područja. U užem smislu to je jezik udžbenika njemačkoga jezika.

školskim je programima namjerno i sustavno zatirana pa su brojni naraštaji hrvatskih đaka završavali školovanje lišeni objektivne obavijesti o mjestu i ulozi kajkavskoga u nacionalnoj kulturnoj povijesti. Posljedica takve politike jest činjenica da je kajkavsko narječje danas nestandardizirano i društveno marginalizirano.

4.4. Lingvistička srodnost između prvoga, drugoga i stranoga jezika

Kako sva tri spomenuta jezična sustava pripadaju indoeuropskoj zajednici jezika, svaki je od njih u neku ruku srodan onom drugom. Dakako da je u našem slučaju stupanj srodnosti na genetskoj, tipološkoj i posuđivačkoj razini najviši između slavenskih, odnosno hrvatskih kôdova.

Na temelju određene leksičke podudarnosti između kajkavskoga i njemačkoga kao posljedice jezičnoga dodira u prošlosti možemo ustvrditi da su ta dva kôda posuđenički srodna, što se ne bi moglo reći za standardnu varijantu hrvatskoga i njemački jezik. Posuđenička srodnost kajkavske i standardne varijante hrvatskoga ovdje nije važna.

Didaktička iskoristivost lingvističke srodnosti u nastavi stranoga jezika

Genetsku i tipološku srodnost spomenutih kôdova instrumentalizirat ćemo ponajprije na rečeničnom planu, kao i pri tumačenju pojedinih gramatičkih i jezikoslovnih kategorija.

Posuđivačka srodnost između njemačkoga i kajkavskoga, koji su se nekada nalazili u ulozi jezika davaoca i jezika primaoca, primjenjiva je pri obradi njemačkoga leksika.

5. Razine primjene kajkavsko-štokavske dvojezičnosti u nastavi njemačkog jezika

5.1. Leksička razina

Polazeći od posuđeničke srodnosti između kajkavskoga i njemačkoga, u nastavi se reaktualizira proces jezičnoga posuđivanja koji se u prošlosti dogodio između ova dva kôda.

Tijekom nastave učenika možemo potaknuti da prema njemačkome modelu navede odgovarajuću kajkavsku posuđenicu, iako tog trenutka možda nije znao da je nastala posuđeničkom tvorбом. Učeniku se na primjer može postaviti ovakvo pitanje: »Na koju te našu riječ podsjeća njemačka *das Getriebe*?« Zbog velike glasovne podudarnosti te riječi i kajkavske posuđenice *getriba* učenik prometnoga smjera lako će odgovoriti na postavljeno pitanje.

Moguć je naravno i obrnuti postupak kada na temelju posuđenice koja nosi bar neko semantičko obilježje njemačkoga modela tumačimo ishodišno značenje toga modela. Značenjskom raščlambom kajkavske riječi *gemišt* (smjesa vina i mineralne vode) učenika se može navesti da identificira semantiku njemačkoga *das Gemisch* (smjesa) te da si zatim samostalno protumači značenje tehničkoga izraza *das Kraftstoffluftgemisch* (smjesa goriva i zraka).

Ovdje treba pripaziti na to da učenik dobije točnu obavijest o opsegu semantičkih polja modela i posuđenice zato što ona nisu uvijek podudarna, kao što je to bio slučaj s navedenim parom *das Gemisch – gemišt*. Tako je primjerice kajkavska posuđenica *štof* istoznačna s riječi *tkanina* u standardu, dok njemački model *der Stoff* nosi općenitije značenje *materijal, tvar*.

Na kraju rada donosimo priručne glosare za metalsku i prometnu struku u kojima navodimo česte leksičke trojke primjenjive u nastavi njemačkoga kao jezika struke.

5.2. Gramatička razina

Budući da su prvi, drugi i strani jezik u našem slučaju i tipološki srodni, zajedničke kategorije mogu se ilustrirati primjerima iz sva tri sustava. Tako npr. prije nastavne obradbe njemačkoga futura nije naodmet potaknuti učenika da prokomentira istovrsnu tvorbu u prvom i drugom jeziku. Uvježbavši se tako u gramatičkoj analizi poznatih jezičnih iskaza, učenik će lakše pristupiti opisu inojezičnoga obrasca.

5.3. Metagramatička razina

Ova je razina primjene prvoga i drugoga jezika u uskoj svezi s prethodnom, gramatičkom razinom. Dok se na gramatičkoj razini pozornost prije svega posvećuje ostvarajima pojedinih gramatičkih kategorija u sva tri sustava, ovdje namjeravamo učenika podučiti gramatičkome nazivlju. Praksa je, naime, pokazala da u poznavanju gramatičkoga nazivlja učenici ne nose uvijek pozitivan transfer znanja iz nastave o materinskom jeziku.

5.4. Općelingvistička razina

Na ovoj je razini u prvom redu riječ o jezičnim pojmovima i procesima koji u neku ruku izmiču opisu na spomenutim trima razinama.

Dok se primjerice na leksičkoj razini govori o konkretnim modelima i posuđenicama, ovdje ćemo učenika obavijestiti o samom procesu jezičnog posuđivanja. U našem slučaju povijesno-društvena kontekstualizacija njemačko-kajkavskoga jezičnoga dodira može povoljno utjecati na motivaciju učenika.

Evo još jednog primjera: pojam *frazema* moguće je ilustrirati šaljivim primjerima iz lokalnoga kajkavskoga govora.⁶³ U razgovoru s učenicima dolazi se do definicije samoga pojma koji se zatim koristi pri objašnjenju njemačke frazeologije.

5.5. Društveno-odgojna razina

Suprotstavljajući tri jezična sustava u okviru nastave stranoga jezika, nastavnik će u duhu jezične snošljivosti nastojati da učenik razvije pozitivan stav prema raznolikosti jezične zbilje.

⁶³ Takvi su npr. frazemi đurđevečkog govora: *spušćati nekomu kajlo* – činiti nekome neugodnosti; *terati svojo kozo* – biti tvrdoglav; *spelavati besne gliste* – izvoditi gluposti; itd.

I. Priručni glosar za metalsku struku⁶⁴

njemački	kajkavski hrvatski	standardni hrvatski
Bohrmaschine, f.	bormašina	bušilica
Drehbank, f.	drebank	strug
Feder, f.	feder	opruga
Gußeisen, n.	gus	lijevano željezo
Hobelmaschine, f.	hoblmašina	blanjalica
Keil, m.	kajla / zagvozda	klin
Niet, m.	net	zakovica
Schieber, m.	šiber	zasun
Schrauben, m. (aust.)	šaraf	vijak
Schraubenstock, m. (aust.)	šarafštuk	škrip
Schraubenzieher, m. (aust.)	šarafciger	odvijač
Ständer, m.	štender	stalak, nosač
Stoff, m. ⁶⁵	štof	materijal
Zange, f.	cange	kliješta
löten	lotati	lemiti
nieten	netati	zakivati
schweißen	švasati	variti
stanzen	štancati	prosijecati, izrađivati predmete od lima izbija- njem pomoću čeličnih kalupa

⁶⁴ Ovim se glosarom može koristiti uz udžbenik njemačkog jezika za metalsku struku Ratke Lardšnajder (1982).

⁶⁵ Kajkavska posuđenica *štof* u značenju *tkanina* pokriva uže semantičko polje nego odgovarajući leksički model u njemačkome, gdje znači *materijal*, *tvar*, na što treba upozoriti učenika radi izbjegavanja nepoželjnih asocijacija. Navedena je njemačka riječ vrlo česta u jeziku struke te je naročito plodna u složenicama, npr. *Werkstoff*, *Eisenwerkstoff*, *Kohlenstoff*, *Sauerstoff*, *Stickstoff* itd.

II. Priručni glosar za prometnu struku⁶⁶

njemački	kajkavski hrvatski	standardni hrvatski
Anlasser, m.	anlaser	pokretač motora
Auspuff, m.	auspuh	ispuh, ispušna cijev
Bremse, f.	brenza	kočnica
Düse, f.	diza	sapnica
Felge, f.	felga	naplatak kotača
Gemisch, n. ⁶⁷	gemišt	smjesa
Getriebe, f.	getriba	mjenjač
Klemme, f.	klema	stezaljka
Kühler, m.	kiler	hladnjak
Kupplung, f.	kuplung	spojka
Kurbel, f.	kurbel	ručica, okretaljka
Lager, n.	lager	ležaj
Lärm, m.	larma	buka
Motorhaube, f.	hauba	poklopac prostora za motor
Schiene, f.	šina	tračnica
Scheibe, f.	šajba	ploča, disk
Schlauch, m.	šlauf	crijevo
Sitz, m.	sic	sjedalo
Spule, f.	špula	vreteno
Stoßdämpfer, m.	štosdenfer	amortizer
Stoßstange, f.	štosštanga	odbojnik
Vergaser, m.	fergazer	rasplinjač
Werkstatt, f.	verštat	radionica
bremsen	brenzati	kočiti
lüften	luftati	prozračivati
pressen	prešati	tiještiti
schalten	šaltati	mijenjati brzine
schleppen	šlepati	vući
spritzen	špricati	prskati

⁶⁶ Ovaj je glosar komplementaran udžbeniku njemačkoga jezika za prometnu struku autorice Đurđice Todorčić (1977).

⁶⁷ Posuđenica *gemišt* (smjesa vina i mineralne vode) užega je semantičkoga polja nego njemačka *das Gemisch* u značenju *smjesa*.